

УДК 9. 93/99 – Історія; 94(477)

Варгатюк С.,
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет
культури і мистецтв (Україна, Київ)

**УКРАЇНСЬКО–РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В ЧАС
ВІДНОВЛЕННЯ ЗАКОНІВ УНР ПІСЛЯ ПОВАЛЕННЯ
ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО
(ЛИСТОПАД 1918 – СІЧЕНЬ 1919 РР.)**

*Розглянуто боротьбу за незалежність державного проводу України доби
Директорії УНР (1918–1921 рр.).*

*Проаналізовані заходи представників українського державного проводу
щодо приборкання агресії Радянської Росії проти України доби Директорії УНР.*

Ключові слова: складне міжнародне становище, російська політична
традиція, звинувачення України.

Постановка проблеми: сьогодні, коли відбувається боротьба українського народу проти зовнішньої агресії, українська історична наука і зовнішньополітична практика мають знайти органічний зв'язок минулих часів і поколінь українців, що за часів Директорії УНР, як зі зброєю в руках, так і на дипломатичному фронті відстоювали право на самостійне державне буття.

Для вирішення поставленої проблеми автор використав певну джерельну базу. Корпус джерел, де проблеми деяких аспектів зовнішньої політики Директорії УНР відрізняються методологічно автор поділив на окремі групи. Першу групу складають архівні джерела, які вводяться автором в науковий обіг вперше. Це фонди Центрального державного архіву вищих органів державної влади і державного управління України (ЦДАВОВУ). Друга група – дослідження науковців, які присвятили своє життя вивченню внутрішньої та зовнішньополітичної практики Директорії УНР, зокрема це – М. Стахів, Р. Симоненко, І. Срібник та інші. Третя група – літературні праці, мемуари та спомини безпосередніх учасників згаданих подій, це – Ю. Тютюнник, С. Шелухін, О. Доценко та інші. Дослідженню зовнішньополітичних аспектів Директорії УНР присвячені праці науковців у пост-радянську добу – І. Срібник, П. Демчук та інші.

Радянський наступ для членів Директорії та уряду УНР був повною несподіванкою. Це видно з того, що через тиждень після початку боїв голова Директорії В. Винниченко записав у свій щоденник, що «більшовики на півночі поведуться дивно–підозріло» [1, с. 156]. На початку грудня 1918 року, коли Червона армія перейшла у загальний наступ, В. Винниченко, С. Петлюра й наближені до них кола вважали, що це підступні дії гетьманців, «які навмисне провокували між нами ворожнечу, навмисне старались настроїти українську демократію проти руських комуністів» [1, с. 160].

Непоінформованість Директорії та уряду УНР у планах Радянської Росії щодо України можна пояснити тим, що наступ Червоної армії почався в час, коли Директорія проводила збройне повстання проти гетьманського режиму. Це не давало їй змоги уважніше стежити за планами та діями північно–східного сусіда. Треба враховувати, очевидно, і низький рівень, якщо не повну відсутність, агентурно–розвідувальної діяльності в УНР, що робило її керівництво практично сліпим щодо зовнішньої політики сусідніх держав.

Брак поінформованості Директорії щодо справжніх намірів радянського уряду певним чином пояснює і така подія: під час правління гетьманського режиму в травні 1918 року до Києва прибула радянська делегація на чолі з Х. Раковським та його заступником Д. Мануїльським для укладання мирного договору між РСФРР та Україною. Головним питанням переговорів була проблема кордонів, фінансів та поділу державного майна колишньої Російської імперії.

На переговорах радянські дипломати знайшли підтримку у членів опозиційного до діючого режиму Українського Національного Державного Союзу (УНДС) – В. Винниченка і М. Шаповала, які готувалися до протигетьманського повстання і через те звернулися до радянських представників за допомогою [2, с. 498]. Тобто, ускладнення внутрішньої та зовнішньої ситуації спонукало майбутніх лідерів не до згуртування навколо розбудови і зміцнення власної держави, а до встановлення закулісних зв'язків з представниками РСФРР, уряд якої вже готував Червону армію до наступу на Україну. І хоча не всі члени УНДС підтримували такі переговори, все ж вони відбулися, і це призвело до загострення становища в Україні, до роз'єднання національно–демократичних сил [3, с. 72–77].

На переговорах у Києві Х. Раковський та Д. Мануїльський пообіцяли В. Винниченкові підтримувати українських повстанців посиленням розвідувальної діяльності Червоної армії на кордоні з Україною, щоб відвернути увагу німецько–гетьманських військ на себе. Вони обіцяли від імені уряду РСФРР визнати той лад, який буде встановлено новою українською владою, й абсолютно не втручатися у внутрішні справи УНР. За такі послуги В. Винниченко пообіцяв, в разі успіху повстання та відновлення законів УНР, легалізацію комуністичної партії на Україні, а Д. Мануїльський навіть пропонував гроші для підтримки справи повстання [1, с. 158–159].

Домовленість передбачала також активний товарообмін між РСФРР та УНР. З листопада 1918 року радянська делегація була відкликана до Москви. Оскільки вона під час переговорів підтримувала зв'язки з ЦК КП(б) У і обмірковувала з ним справи державного перевороту на Україні, Д. Мануїльський залишився у Києві й перейшов на підпільну роботу [4].

Очевидно, домовленість В. Винниченка з представниками уряду РСФРР настільки заспокоїла його, що коли стали надходити перші звістки про наступ військових частин Радянської Росії на Україну, представники Державного центру УНР не могли в це повірити.

Коли ж Директорія та члени українського уряду остаточно переконалися в правдивості інформації щодо радянського наступу, було прийняте рішення про вислання неофіційної делегації до Гомеля для пошуку контактів з представниками Раднаркому РСФРР [5, с. 187].

Делегація від УНР, на чолі якої стояв незалежний соціал–демократ Ю. Мазуренко, запропонувала радянській стороні відновити переговорний процес. Українська пропозиція була з розумінням сприйнята й Х. Раковський та Д. Мануїльський, якого заради діалогу з УНР було відкликано ЦК РКП(б) з підпільної роботи у Києві, відбули до Москви для консультацій [6, с. 121].

Ця, вже друга після київського епізоду, зустріч представників УНР та РСФРР нічого не дала. Від радянських партнерів по переговорах у Гомелі не було ніяких звісток. Коли ж Червона армія з боями почала наблизитися до Харкова й Чернігова, голова Ради Народних Міністрів та міністр закордонних справ в одній особі В. Чехівський вислав у Москву ноту, датовану 31 грудня 1918 року, в якій стверджувалося, що війська Радянської Росії перейшли з боєм кордони України та посуваються у глибину української території. Нота протестувала проти таких дій і вимагала відведення частин Червоної армії на територію Росії [6, с. 121].

На першу телеграму В. Чехівського уряд РСФРР відповіді не дав. З січня 1919 року український прем'єр висилає до Москви другу ноту з таким текстом: «Уряд УНР, керуючись нотою Директорії від 28 грудня 1918 року до всіх держав світу щодо встановлення добрих відносин з усіма народами й бажаючи скорішого здійснення добросусідських взаємин з РСФРР, дійшов до висновку щодо безумовної необхідності покласти край боротьбі між трудящими народами обох соціалістичних республік, особливо з приводу загрози з боку контрреволюційних течій. Уряд УНР вважає, що з боку РСФРР повинні бути прийняті заходи для припинення посування радянських військ... у деяких прикордонних пунктах» [7, арк. 5].

Виходячи з цих міркувань, – зазначалося в ноті, – уряд УНР звертається до Раднаркому РСФРР з пропозицією відновити припинені гетьманським урядом мирні переговори обох сторін, в основу яких покласти принципи переговорів у Гомелі про продовження діалогу між сторонами [8, арк. 31].

На випадок отримання позитивної відповіді українська надзвичайна місія мала прибути до Москви для укладання прелімінарного договору, на базі якого повинен бути підписаний договір про добросусідські відносини обох республік [7, арк. 8]. На цю ноту Москва не відповіла. Того ж дня українському урядові стало відомо, що Червона армія заволоділа Харковом.

Коли ж Червона армія перейшла у наступ на Полтаву–Катеринослав та на Київ–Чернігів, Раднарком Росії надіслав відповідь на ноту уряду України. Так, у телеграмі народного комісара закордонних справ РСФРР Г. Чичерина зазначалося, що Червона армія наступу на Україну не веде і навіть не зосереджена на її кордонах. Военні дії на території УНР Г. Чичерин приписував внутрішній боротьбі між Директорією та Тимчасовим робітничо–селянським урядом України. Він звинувачував Директорію в придушенні народних мас України, які прагнули до встановлення влади рад. Народний комісар не виключав продовження боротьби за Радянську владу на випадок незмінності насильницької політики Директорії щодо українського народу [7, арк. 8].

На вироблення відповіді на ноту Г. Чичерина впливала думка VI з'їзду УСДРП. Директорія впевнилася в тому, що більшість делегатів партійного форуму стоїть на позиції демократії, цілковито відкидаючи будь-яку «радянську систему». З'їзд ухвалив резолюцію, яка стосувалася актуальних питань того часу. Щодо міжнародної політики в ній наголошувалося: «Стоячи на основі признання

суверенності української нації, VI конгрес обстоює незалежність УНР. Виходячи з цього, конгрес ухвалює підтримати прагнення українського народу до повного самовизначення і боротись з усякими замахами на незалежність України з боку Радянської Росії» [7, арк. 10]. Остаточний текст ноти був складений саме в день відкриття з'їзду.

9 січня 1919 року Директорія за підписами всіх своїх членів і прем'єра В. Чехівського вислала до Москви телеграму з відповіддю на ноту Г. Чичерина. Мета Раднаркому, зазначалося в телеграмі, захопити багату хлібом, вугіллям та іншими продуктами Україну, а також зробити її своєю колонією. Директорія пропонувала урядові РСФРР відповісти на такі питання: чи згоден Раднарком припинити наступ Червоної армії; якщо відповідь буде ствердна, то чи візьме він зобов'язання негайно відкликати свої війська з української території. Зі свого боку Директорія, при виконанні Раднаркомом таких умов, була готова приступити до проведення мирних переговорів і товарообміну [9, с. 52].

Директорія попереджала в ноті, що уникнення відповіді чи відмова радянського уряду дати відповідь на поставлені питання протягом 48 годин вважатимуться декларацією війни з боку РСФРР [1, с. 216].

У відповіді на українську ноту Г. Чичерин підтвердив свою попередню заяву, що серед частин, які ведуть наступ на армію УНР, російських радянських військ немає. Давши оцінку громадянській війні на Україні, Г. Чичерин визначив її причиною боротьбу між робітництвом і бідним селянством, з одного боку, й українською буржуазією, з іншого. В кінці ноти Г. Чичерин пропонував українським делегатам прибути до Москви [1, с. 216].

За кілька днів до одержання останньої телеграми Раднаркому Ю. Мазуренко, який очолив делегацію Директорії УНР на переговорах у Гомелі, став за дорученням В. Чехівського (ще перед офіційною постановою Директорії) пропагувати думку про необхідність вислання до Москви місії для переговорів про мир [10]. Директорія підтримала пропозицію В. Чехівського.

На чолі дипломатичної місії став брат Ю. Мазуренка – незалежний соціал–демократ Семен Мазуренко. Боротьбист М. Полоз зайняв посаду заступника голови, а секретарем був визначений український есер Ю. Ярослав.

Погляди Ю. Мазуренка щодо розбудови внутрішнього ладу в Україні за прикладом РСФРР значно відрізнялися від платформи його брата, що був близьким до позиції центральної течії УСДРП. Для В. Винниченка платформа Ю. Мазуренка означала фактичну капітуляцію перед Москвою, що й було причиною негативного ставлення до неї [7, арк. 18].

Висновки. В час відновлення законів УНР після повалення гетьманату закордонна політика України доби Директорії перебувала в прямій залежності від діяльності політичних партій. Відсутність сталого погляду щодо відносин країни з Радянською Росією поділила партії, особливо це стосується впливової УСДРП, на тих, хто схилився до радянської платформи щодо внутрішнього ладу України й, відповідно, до зближення з Москвою у політиці зовнішній, та на тих, хто дотримувався принципу парламентаризму в

розбудові української державності і боротьби з замахами на незалежність України з боку Радянської Росії [6, с. 121].

Такі обставини ускладнювали можливості вироблення українським урядом відповідної зовнішньополітичної концепції, що примушувало дотримуватися в закордонній політиці становища пасивного нейтралітету, але це було не кращим рішенням з огляду складного міжнародного становища України наприкінці 1918 – початку 1919 років [6, с. 121].

Непоінформованість в планах Раднаркому Росії щодо України, боротьба українських партій за владу примушували Директорію та уряд УНР іти на поступки та компроміси у відносинах з РСФРР, але до певної міри, оскільки український політичний провід третьої доби визвольних змагань на початку своєї діяльності з В. Винниченком на чолі вірив у можливість збереження суверенітету України за рахунок власних внутрішніх сил.

Список використаних джерел

1. Винниченко В. Відродження нації. – Відень, 1920. – Т.3.
2. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К.: Український історик, 1992. – Т.2.
3. Пискун В. Одне писали, інше тримали в «умі». Мирні переговори між українською державою та РСФРР // Політика і час. – 1994. – №2. – С.72–77.
4. Нова Рада від 26.01.19.
5. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. – Ужгород, 1932. – Т.2.
6. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. – Скrentон, 1962. – Т.2.
7. ЦДАГОУ. – Ф.57. – Оп.2. – Спр.314.
8. ЦДАВОВУ. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.283.
9. Христюк П.Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. – Відень, 1921–1922. – Т.4.
10. Народна Воля від 11.01.19.

References

1. Vynnychenko V. Vidrozhennja nacii'. – Viden', 1920. – T.3.
2. Polons'ka-Vasylenko N. Istorija Ukrai'ny. – K.: Ukrai'ns'kyj istoryk, 1992. – T.2.
3. Piskun V. Odne p'saly, inshe trymaly v «umi». Myrni peregovory mizh ukrai'ns'koju derzhavoju ta RSFRR // Polityka i chas. – 1994. – №2. – S.72–77.
4. Nova Rada vid 26.01.19.
5. Doroshenko D. Istorija Ukrai'ny 1917–1923 rr. – Uzhgorod, 1932. – T.2.
6. Stahiv M. Ukrai'na v dobi Dyrektorii' UNR. – Skrenton, 1962. – T.2.
7. CDAGOU. – F.57. – Op.2. – Spr.314.
8. CDAVOVU. – F.3696. – Op.2. – Spr.283.
9. Hrystjuk P.Zamitky i materialy do istorii' ukrai'ns'koi' revoljucii' 1917–1920 rr. – Viden', 1921–1922. – T.4.
10. Narodna Volja vid 11.01.19.

Vargatyuk S., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv)

Russian–Ukrainian relations in the restoration of UPR laws after the overthrow of P. Skoropadsky's hetmanate (November 1918 – January 1919)

The struggle for the independence of the state leadership of Ukraine in the period of the Directory of the UPR (1918–1921) is considered.

The measures of representatives of the Ukrainian state leadership on curbing the aggression of Soviet Russia against Ukraine of the Directory of the UPR are analyzed.

Keywords: complex international situation, Russian political tradition, accusations of Ukraine.

* * *

УДК 94:327(477)«1920/1929»

Вітенко З. Р.,
аспірант, Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
svitanok93@mail.ru

РОБІТНИЧІ ЗАРУБІЖНІ ДЕЛЕГАЦІЇ В УСРР В 20–Х РР. ХХ СТ.

На основі опублікованих документів та архівних джерел у статті комплексно досліджено міжнародну діяльність українських профспілок в Україні у 20–х рр. ХХ ст., що знайшла свій вираз у прийомі зарубіжних робітничих делегацій профспілками УСРР. Розкрито пропагандистську роль у цьому русі робітничих організацій. Проаналізовано методи, форми співпраці робітничого руху.

Охарактеризовано історичні обставини виникнення феномену робітничих делегацій та базові проблеми на шляху їх подальшого розвитку. Простежено еволюцію політики більшовицького уряду щодо обміну робітничими делегаціями із закордоном.

Ключові слова: солідарність, тред-юніони, комітет, профрух, фабзаком, Донеугілля, Югосталь, Хімвугілля.

Початок ХХ ст. став періодом великих змін, так в результаті Першої Світової війни у світі виникло ряд нових держав. Однією із таких держав був Радянський Союз, який відрізнявся від інших світових держав, адже був першою соціалістичною державою. Коли стало зрозуміло, що більшовицький уряд повністю утвердився при владі у Росії, ряд Європейських країн почали встановлювати дипломатичні зв'язки із СРСР. Так в 20–х рр. ХХ ст. Радянський Союз в тому числі і Україну відвідує ряд зарубіжних робітничих делегацій, які активно знайомляться із державним устроєм, соціальними умовами, та повсякденним життям радянських робітників.

Актуальність даної статті полягає в тому, що запропонована тема практично випала із поля зору істориків, а усі попередні спроби дослідження зв'язків українських профспілок із зарубіжним робітничими делегаціями були здійснені ще за радянської доби.

Наразі відкрилися можливості критичного переосмислення тенденційно висвітлених і замовчуваних радянською історіографією проблем та їх досліджень, створити об'єктивну цілісну картину міжнародної діяльності радянських профспілок у міжвоєнний період.

Дана тема була висвітлена окремими аспектами в дослідженнях О. А. Деля, Е. А. Осокіної., В. В. Іваненка, А. І. Голуба, Є. Ф. Безродного, О. Ф. Осетрова, Н. С. Шаповалової, А. А. Кравченка, А. Н. Шлепакової, Л. С. Озерова.

Розвиток інтернаціональних зв'язків профспілок України в плані прийому зарубіжних робітничих делегацій відноситься до 1924 р. 1924 р. до складу делегації радянської держави для переговорів у Лондоні про встановлення дипломатичних відносин між СРСР і Англією було включено представників профспілок. Від України членом делегації був голова обласної ради професійних спілок А. Ф. Радченко.

Під час перебування в Англії представники радянських профспілок встановили контакти з діячами генеральної ради Британського конгресу тред-юніонів, ознайомились наскільки було можливо, із повсякденним життям робітничого класу країни. У вересні 1924 р. А. Ф. Радченко зробив доповідь на конференції профспілкових організацій Харкова. Він докладно розповів про стан промисловості Англії, про умови праці і побут англійців, дав докладну характеристику